

Stanisław Szelhaus

SPRAWCY PRZESTĘPSTW O CHARAKTERZE CHULIGAŃSKIM

I. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA BADANYCH

1. W pracy niniejszej omówione zostaną wyniki badań 564 sprawców przestępstw zakwalifikowanych przez sąd jako chuligańskie, popełnionych z użyciem agresji fizycznej w stosunku do osób nie znanych sprawcy i dokonanych przez sprawców będących w stanie nietrzeźwym.

Badania te zostały zainicjowane przez Zakład Kryminologii INP PAN w 1963 r. z uwagi na brak badań reprezentatywnej zbiorowości sprawców takich przestępstw. W wyniku tej inicjatywy Komenda Główna MO wprowadziła — od dnia 1 stycznia 1964 r. do dnia 31 grudnia 1964 r. — na terenie Warszawy obowiązek wypełniania przez funkcjonariuszy MO specjalnych kwestionariuszy dla Zakładu Kryminologii w odniesieniu do osób podejrzanych w ciągu tego roku o popełnienie co najmniej jednego z przestępstw z art. 225, 236, 237, 239, 240, 241, 133 kodeksu karnego z 1932 r.

Kwestionariusz, opracowany w Zakładzie Kryminologii, wypełniany był tylko wówczas, gdy: a) stwierdzono popełnienie przestępstwa połączonego z agresją fizyczną, b) uszkodzony nie był uprzednio znany sprawcy, c) nie miało miejsca sprowokowanie sprawcy przez uszkodzonego oraz d) gdy w wyniku merytorycznego postępowania przygotowawczego wina podejrzanego została uprawdopodobniona w takim stopniu, że sprawę skierowano z aktem oskarżenia do sądu lub też gdy sprawę, po stwierdzeniu winy podejrzanego, umorzono z przyczyn wyłączających ściganie.

W ciągu jednego roku (1964) zatrzymano na terenie Warszawy 788 (w tym 46 kobiet) sprawców przestępstw odpowiadających wymienionym kryteriom¹.

¹ Dane dotyczące ogółu sprawców, w stosunku do których wypełniono kwestionariusze, zawarte są w opracowaniu statystycznym przygotowanym przez E. Syz -

Badaniami, których wyniki obecnie omawiamy, objęto sprawców najbardziej typowych, najczęstszych przestępstw, popełnionych z użyciem agresji fizycznej wobec osób sprawcy nie znanych. Pominięto więc kobiety, a spośród mężczyzn nie uwzględniono sprawców przestępstw występujących w bardzo małych liczebnościach², tych, którzy w wyniku postępowania sądowego zostali uniewinnieni, oraz tych, w których przestępstwie sąd nie dopatrzył się działania z motywów chuligańskich.

Z tych względów badaniami objęto ostatecznie 564 skazanych sprawców przestępstw z art. 237 (lekkie uszkodzenie ciała), 239 (naruszenie nieetykalności) i 133 (czynne znieważenie funkcjonariusza w czasie pełnienia obowiązków służbowych) kodeksu karnego z 1932 roku³. Zbiorowość ta stanowi 76% sprawców-mężczyzn, wobec których funkcjonariusze MO wypełnili kwestionariusze; wśród nich było:

112 sprawców przestępstw z art. 237 (78% ogółu podejrzanych o popełnienie tego przestępstwa, wobec których wypełniono kwestionariusze),

226 sprawców przestępstw z art. 239 (83,4%) i

226 sprawców przestępstw z art. 133 (77,1%).

Można więc twierdzić, że omawiana zbiorowość jest reprezentatywna dla sprawców najczęstszych przestępstw kwalifikowanych przez sąd jako chuligańskie, popełnionych na terenie Warszawy w ciągu jednego roku (1964).

W opracowaniu wykorzystano przede wszystkim informacje zawarte w 4-stronicowych kwestionariuszach wypełnianych przez funkcjonariuszy MO, a zawierających dane o czynie, sprawcy i osobie poszkodowanej.

Zgromadzono także dane o karalności badanych sprawców przestępstw z Centralnego Rejestru Skazanych Ministerstwa Sprawiedliwości i dane o ich pobytach w więzieniu z Kartoteki Centralnego Zarządu Zakładów Karnych, przy czym w obu rejestrach sprawdzano karalność trzykrotnie: w 1964 roku, po upływie 5 lat — w końcu 1969 roku, i po upływie 8 lat — w końcu 1972 roku.

Uzyskano również informacje o pobytach w izbie wytrzeźwień w Warszawie (sprawdzono kartoteki za lata 1968 - 1972) oraz o sprawach w 3 ko-

duła dla Zakładu Kryminologii INP PAN: *Zestawienie statystyczne przestępstw chuligańskich i osób podejrzanych o ich popełnienie, dokonanych z użyciem agresji w stosunku do osób nie znanych sprawcy na terenie Warszawy*, Warszawa 1964, masyzynopsis powielony.

² Sprawców przestępstw z art. 225 dawnego k.k. było 7, z art. 236 — 25, z art. 240 § 1 — 3, z art. 241 — 4.

³ W niniejszej pracy posługujemy się kwalifikacją prawną przestępstw według kodeksu karnego z 1932 r., gdyż materiał, którym operujemy, dotyczy — poza skazaniami tylko z lat 1970-1972 — głównie okresu poprzedzającego wejście w życie kodeksu karnego z 1969 r. Przestępstwo określone w art. 237 k.k. z 1932 r. przewidziane jest w art. 156 nowego kodeksu karnego; art. 239 dawnego k.k. odpowiada art. 182 k.k. z 1969 r., a art. 133 dawnego k.k. odpowiada art. 234 i 233 k.k. z 1969 r.

legiach do spraw wykroczeń (sprawdzono repertoria kolegów dla Śródmieścia i Pragi i w dzielnicy miejsca zamieszkania sprawcy). Tych ostatnich danych nie można jednak uznać za kompletne z uwagi na duże braki w skorowidzach i repertoriach.

Ponadto w odniesieniu do sprawców, którzy w 1964 roku byli młodocianymi, ustalono karalność w okresie nieletniości, sprawdzając repertoria sądów dla nieletnich dla Warszawy, Warszawy Pragi i Pruszkowa.

Zbadano również 150 akt spraw sądowych, w celu uzupełnienia i pogłębienia informacji zawartych w kwestionariuszach milicyjnych.

Wydaje się więc, iż zgromadzony materiał, poza danymi z kolegów, został w miarę możliwości należycie zobiektywizowany i udokumentowany.

2. Przechodzimy obecnie do krótkiego przedstawienia niektórych danych charakteryzujących ogólnie badaną zbiorowość 564 sprawców przestępstw połączonych z agresją fizyczną, zakwalifikowanych jako chulikańskie.

Wiek sprawców w 1964 roku — w czasie popełnienia przez nich przestępstwa o charakterze chulikańskim, w związku z którym zostali oni objęci badaniami — przedstawiał się następująco:

- 17-20 lat miało 23,0% skazanych,
- 21 -24 lata miało 17,9% skazanych,
- 25 - 29 lat miało 23,0% skazanych,
- 30 - 39 lat miało 24,6% skazanych,
- 40 lub więcej lat miało 11,5% skazanych.

Średni wiek badanych wynosił ok. 28,5 lat, a wiek przeciętny (mediana) — 26 lat.

W końcu 1972 roku, gdy po raz ostatni sprawdzano karalność badanych, średni ich wiek wynosił ok. 36 lat, a wiek przeciętny (mediana) — ok. 34 lat. W wieku 25-29 lat było 28,2%, w wieku 30-34 lata — 22,2%, w wieku 35 - 39 lat — 20,5% w wieku 40 - 49 lat — 19,9% a w wieku 50 lub więcej lat było 9,2% badanych⁴.

W charakterystyczny sposób przedstawia się wiek badanych w zależności od rodzaju przestępstwa, za które zostali skazani w 1964 r.

Z tablicy 1 wynika, iż w miarę przechodzenia od młodszych do starszych sprawców spotykamy się z coraz większymi odsetkami skazanych w 1964 r. za tzw. czynne znieważenie funkcjonariuszy MO (art. 133 dawnego k.k.)⁵ i coraz mniejszymi — z niewielkimi wyjątkami — odsetkami

⁴ Dokładny wiek w 1972 r. obliczono dla całej zbiorowości badanych; omawiając wiek badanych w poszczególnych grupach sprawców, posługujemy się w tekście i w tablicach wiekiem przybliżonym, obliczonym przez dodanie 8 lat do wieku stwierdzonego w 1964 r.

⁵ Z uwagi na niewielki (poniżej 10%) odsetek innych pokrzywdzonych (konduk-

skazanych za popełnienie przestępstw agresywnych na szkodę innych osób. Na przykład spośród ogółu młodocianych ponad połowa była skazana za naruszenie nietykalności cielesnej (art. 239), ok. $\frac{1}{3}$ — za lekkie uszkodzenie ciała (art. 237) i tylko ok. $\frac{1}{5}$ za „czynne znieważenie” (art. 133). Natomiast wśród sprawców mających co najmniej 30 lat aż ponad połowa popełniła przestępstwa na szkodę funkcjonariuszy MO, $\frac{1}{3}$ była skazana za naruszenie nietykalności cielesnej i zaledwie 11-17% — za lekkie uszkodzenie ciała.

T a b l i c a 1. Sprawcy przestępstw o charakterze chuligańskim popełnionych w 1964 r. w poszczególnych grupach wieku

Wiek	Ogółem		Kwalifikacja prawna czynu					
			art. 39 k.k.		art. 237 k.k.		art. 133 k.k.	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
Ogółem	564	100,0	226	40,1	112	19,8	226	40,1
17—20	130	100,0	67	51,4	38	29,3	25	19,3
21—24	101	100,0	34	33,7	27	26,7	40	39,6
25—29	130	100,0	58	44,6	17	13,1	55	42,3
30—39	138	100,0	45	32,6	23	16,7	70	50,7
40 i powyżej	65	100,0	22	33,8	7	10,8	36	55,4

Badając, jak licznie wśród sprawców przestępstw o charakterze chuligańskim reprezentowani są osobnicy, którzy już poprzednio (przed 1964 r.) byli karani sądownie, stwierdzono, iż recydywistów było ogółem 52,9%, przy czym najliczniej (60%) występowali oni w grupie młodocianych, u których uwzględniono także sprawy sądowe z okresu nieletniości, a najmniej licznie (40%) w najstarszej grupie skazanych mających co najmniej 40 lat. We wszystkich pozostałych grupach wieku ponad połowa sprawców przestępstw chuligańskich była już uprzednio karana sądownie.

Największy odsetek recydywistów występował wśród sprawców lekkich uszkodzeń ciała (60%); 51% uprzednio karanych stwierdzono wśród sprawców czynnego znieważenia funkcjonariusza MO; a 47% recydywistów było w grupie badanych skazanych za naruszenie nietykalności.

Nasilenie recydywy badanych było dość duże; uwzględniając bowiem u młodocianych skazania z okresu nieletniości, okazuje się, że 40% ogółu uprzednio karanych było skazanych przed 1964 r. tylko 1 raz, 29% — 2 razy; recydywistów skazanych 3 razy było 13%, a 4 i więcej razy —

torzy, kierowcy autobusów) poza funkcjonariuszami MO, określać będziemy w tekście i tablicach ogół ofiar przestępstw z art. 133 jako funkcjonariuszy MO.

18%⁶. Powyższe skazania dotyczą okresu, który wynosił już wówczas przeciętnie 11 lat, dzielących badanych od przekroczenia wieku odpowiedzialności karnej.

W charakterystyczny sposób przedstawia się struktura poprzedniej przestępczości recydywistów. Okazuje się bowiem, że przestępstwa przeciwko mieniu stanowią tylko ok. 40% ogółu popełnianych przez nich przestępstw (a więc znacznie mniej, niż wynika to z danych ogólnopolskiej statystyki sądowej); przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu oraz przeciwko władzom i urzędom wynosiły ok. 40%, a ponad 10% stanowiły inne przestępstwa, których popełnienie wiąże się zazwyczaj również ze stanem nietrzeźwości. Ogółem więc połowę popełnionych przez tych recydywistów przestępstw stanowiły czyny o charakterze agresywnym lub czyny nie mające tego charakteru, lecz związane z intoksykacją alkoholową.

3. Przechodzimy obecnie do krótkiej charakterystyki przestępstw zakwalifikowanych jako chuligańskie, za których popełnienie badani zostali skazani w 1964 roku. Podstawowym źródłem informacji są dane zawarte w kwestionariuszach wypełnianych przez funkcjonariuszy MO po zakończeniu postępowania przygotowawczego, uzupełnione danymi ze 150 zbadanych akt sądowych⁷.

Rozpatrując najpierw na podstawie tej wylosowanej próbki akt sądowych przestępstwa badanych skazanych za tzw. czynne znieważenie funkcjonariusza MO (art. 133 dawnego k.k.), stwierdzono, że ok. 70% tych czynów popełniono w związku z ingerencją milicjanta w czasie zakłócenia przez sprawcę porządku publicznego, podczas awantury, bójki itd.; ok. 20% przestępstw było reakcją sprawcy na zwróconą mu uwagę z powodu niewłaściwego zachowania; pozostałe (ok. 10%) przestępstwa stanowiły reakcję na próbę wylegitymowania sprawcy przez funkcjonariusza MO.

W odniesieniu do skazanych za naruszenie nietykalności lub za lekkie uszkodzenie ciała aż niemal w połowie (ok. 45%) przypadków nie udało się ustalić na podstawie danych z akt sądowych żadnych uchwytnych przyczyn agresywnego zachowania sprawcy.

W ok. $\frac{1}{4}$ (26%) przypadków agresja sprawcy było odpowiedzią na zwrócenie mu przez poszkodowanego uwagi na niewłaściwe zachowanie w miejscu publicznym. Co piąte przestępstwo (17%) związane było z odmową przez poszkodowanego zadośćuczynienia żądaniom sprawcy — z re-

⁶ Jeśli pominiemy skazania z okresu nieletniości, to wśród ogółu skazanych po ukończeniu 17 lat było: 49% karanych 1 raz, 22% — 2 razy, 13% — 3 razy i 16% karanych 4 lub więcej razy. Biorąc natomiast pod uwagę całą badaną zbiorowość (564), stwierdza się, że nie karanych po ukończeniu 17 lat było 53% badanych, karanych 1 raz — 23%, 2 razy — 10%, 3 razy — 6% oraz 4 lub więcej razy — 8%.

⁷ Statystycznego opracowania danych z wylosowanych akt spraw sądowych dokonał mgr M. Milewski.

guły sprawca żądał niewielkiej sumy pieniędzy na kupno alkoholu. W pozostałych przypadkach (ok. 12%) występowały inne różnorodne przyczyny konfliktu sprawy z osobami obcymi.

Zaznaczyć należy, że sprawcy analizowanych przestępstw o charakterze chuligańskim będący w wieku poniżej 25 lat działali znacznie częściej bez żadnego uchwytne go konfliktu z osobą poszkodowaną niż sprawcy starsi.

Badając sposób działania sprawców oraz skutki ich agresywnych zachowań dla osób poszkodowanych stwierdzono, co następuje.

Czynne znieważenie funkcjonariusza MO polegało z reguły (62%) na uderzeniu ręką w tułów lub twarz; kopanie występowało w 22% przestępstw.

Sprawcy naruszenia nietykalności (art. 239 dawnego k.k.) również z reguły bili poszkodowanego ręką po twarzy (60%) lub kopali (40%). Żadna z ofiar nie straciła przytomności.

W przypadkach lekkiego uszkodzenia ciała sprawcy działali w podobny sposób, z tą różnicą, że w 10% przestępstw posługiwali się jakimś twardym przedmiotem, a w 5% — ostrym narzędziem. Co piąta ofiara tego przestępstwa odniosła lekkie obrażenia ciała, udokumentowane świadectwem lekarskim.

Ofiarami przestępstw z art. 239 i 237 dawnego k.k. byli z reguły (90%) mężczyźni, przy czym większość z nich (53%) nie przekroczyła 30 lat; w wieku powyżej 50 lat było tylko ok. 8% poszkodowanych. Zaznaczyć poza tym należy, że co piąty poszkodowany (22%) był w stanie nietrzeźwym.

Rozpatrując wszystkie powyższe przestępstwa na podstawie danych zawartych w kwestionariuszach, stwierdza się, że dokonane one zostały z reguły (81%) przez sprawców działających pojedynczo, z jednym współsprawcą w 15% przypadków i z dwoma lub więcej współsprawcami tylko w 4% przypadków. Nie wiadomo jednak oczywiście, czy wszyscy współsprawcy tych przestępstw zostali ujawnieni przez MO.

Biorąc pod uwagę poszczególne przestępstwa, nie stwierdzono istotnych różnic między odsetkami sprawców działających pojedynczo i z innymi osobami; różnice takie występują jednak wyraźnie, jeśli uwzględnimy wiek sprawców. Okazuje się bowiem, iż młodsi badani znacznie rzadziej niż starsi popełniali przestępstwa działając pojedynczo, np. aż połowa sprawców lekkiego uszkodzenia ciała, będących w wieku 17-24 lat, działała z co najmniej jednym współsprawcą, podczas gdy wśród skazanych za to przestępstwo w wieku 25 lat i więcej aż 90% działało pojedynczo.

Większość omawianych przestępstw popełnionych zostało na ulicach (60%), a jeśli uwzględnimy także parki i lasy, to otrzymamy łącznie ponad

$\frac{2}{3}$ przestępstw popełnionych w tych miejscach. Co dziesiąte przestępstwo tego typu (11%) zostało popełnione w lokalu gastronomicznym. Przestępstwa popełnione w innych miejscach występowały rzadziej—w 8% zostały dokonane w środkach komunikacji miejskiej, w 6% — na dworcach, w poczekalniach kin, w zakładach pracy, w 4% — w mieszkaniach prywatnych. Porównując miejsce popełnienia poszczególnych przestępstw stwierdzono, że na ulicach lub w parkach dokonano 80% lekkich uszkodzeń ciała i ok. 70% naruszeń nietykalności, a tylko 52% napaści na funkcjonariuszy MO, które w pozostałych przypadkach miały miejsce w zakładach gastronomicznych lub w innych lokalach publicznych (20%), w środkach komunikacji (13%) i w mieszkaniach prywatnych (7%).

Najwięcej przestępstw o charakterze chuligańskim (21%) zostało popełnionych w soboty, a najmniej (8%) w niedziele; w pozostałych dniach tygodnia nasilenie tych przestępstw było podobne (13—15%). Znaczna większość przestępstw dokonana została w godzinach wieczornych lub nocnych (44% między godz. 16 a 20 i 36% między godz. 20 a 24). Warto jednak dodać, że niemal $\frac{1}{5}$ badanych przestępstw chuligańskich została popełniona rano lub wczesnym popołudniem.

Na zakończenie podkreślamy raz jeszcze, że przestępstwa zakwalifikowane jako chuligańskie zostały popełnione, oprócz zaledwie 2%, przez sprawców znajdujących się w stanie intoksykacji alkoholowej; brak jest jednak danych dotyczących nasilenia ich stanu nietrzeźwości. Charakterystyczne jest przy tym, że aż 30% tych przestępstw zostało popełnionych po wyjściu z baru lub restauracji, a 11% w lokalach gastronomicznych. Tak więc niemal co drugie przestępstwo zostało popełnione przez sprawcę, który wprowadził się w stan nietrzeźwości w lokalu gastronomicznym.

II. POSZCZEGÓLNE KATEGORIE BADANYCH

Przechodzimy obecnie do bliższej charakterystyki sprawców przestępstw o charakterze chuligańskim w świetle danych, obejmujących cały okres badań do końca 1972 roku, gdy przeciętny ich wiek wynosił już ok. 34 lat.

Specjalnie istotne wydawało się ustalenie, czy w reprezentatywnej zbiorowości sprawców przestępstw chuligańskich popełnionych na terenie Warszawy mamy częściej do czynienia z osobami, które przestępstwa popełniają raczej tylko sporadycznie, czy też częściej spotykamy się ze sprawcami wykazującymi tendencje do recydywy.

Z tego punktu widzenia podzielono 564 badanych na 4 następujące grupy.

Do pierwszej (oznaczonej symbolem 0/0) zaliczono osoby, które były skazane tylko jeden raz w 1964 r., nie mające spraw sądowych ani wcześniej (łącznie z okresem nieletniości u młodocianych), ani później w ciągu 8 lat (tj. do końca 1972 r.). Grupa ta obejmuje 30,3% (171) ogółu sprawców.

Do drugiej grupy (symbol +/0) zaliczono takich badanych, którzy byli wprawdzie karani przed 1964 r., ale nie mieli spraw sądowych w okresie 8 następných lat. Grupa ta obejmuje 18,4% (104) badanych.

Badani należący do tych 2 grup są znacznie starsi niż zaliczeni do grup poniżej wymienionych.

Trzecią grupę (symbol 0/+) stanowią osoby nie karane przed 1964 r., lecz mające sprawy sądowe w okresie późniejszym. Jest to grupa najmniej liczna, obejmująca 16,8% (95) sprawców.

Ostatnią, czwartą grupę (symbol +/+) stanowią osobnicy karani zarówno przed 1964 r. (przez sąd dla nieletnich lub sąd powszechny), jak i w okresie katamnezy. Jest to grupa najliczniejsza, obejmująca 34,5% (194) ogółu badanych.

Stwierdzone powyżej znaczne różnice w rozmiarach przestępczości, pozwalające na wyodrębnienie wśród badanych różnych kategorii sprawców przestępstw zakwalifikowanych jako chuligańskie, skłoniły nas do zbadania, czy i w jakim stopniu osobnicy zaliczeni do poszczególnych grup różnią się także, jeśli weźmiemy pod uwagę inne czynniki, jak np. wiek, wykształcenie, a zwłaszcza rozmiary nadużywania alkoholu, stosunek do pracy itp., określające rozmiary ich nieprzystosowania społecznego.

Przed przystąpieniem do omawiania wymienionych powyżej 4 grup badanych wydaje się celowe zasygnalizowanie od razu wyników badań — o których będzie jeszcze mowa w III części pracy — świadczących o tym, że pod względem wieku pierwszego skazania występują istotne różnice między badanymi nie karanymi po 1964 r. a takimi, którzy byli karani w okresie katamnezy.

Wśród tych pierwszych starszych (grupy 0/0 i +/0) było karanych sądownie pierwszy raz w wieku poniżej 25 lat odpowiednio tylko 32% i 39%; wśród karanych zaś po 1964 r. młodszych od poprzednich (grupy 0/ + i +/+) było uprzednio pierwszy raz karanych w wieku poniżej 25 lat aż 56% i 90% (por. tablicę 2).

1. Omawianie poszczególnych kategorii badanych rozpoczynamy od **grupy 0/0** (obejmującej 30,3% ogółu sprawców), a więc karanych tylko jeden raz w 1964 r. W grupie tej występuje większy niż w pozostałych grupach odsetek sprawców, którzy w 1964 r. dopuścili się naruszenia nieetykalności cielesnej lub byli skazani za tzw. czynny opór stawiany funkcjonariuszom MO, natomiast znacznie mniej było sprawców skazanych za spowodowanie lekkiego uszkodzenia ciała.

W czasie popełnienia przestępstwa w 1964 r. badani z grupy 0/0 byli przeciętnie starsi od badanych zaliczonych do pozostałych grup; tylko 14% było wówczas młodocianymi i tylko 17% miało 21 - 24 lata, natomiast ok. połowy (47%) liczyło już co najmniej 30 lat. Średni wiek wynosił w 1964 r. 34 lata, a w czasie zakończenia badań w 1972 r. — 42 lata.

Sprawców z tej grupy charakteryzuje znacznie wyższy poziom wykształcenia w porównaniu z pozostałymi grupami — co czwarty (24%) badany miał wykształcenie średnie (zawodowe lub ogólne) i tylko 4% nie miało ukończonej szkoły podstawowej. Dane te znajdują potwierdzenie w informacjach o wykonywanym zawodzie i stosunku do pracy. Stwierdzono bowiem, że tylko 10% tych badanych pracowało jako robotnicy niewykwalifikowani, natomiast aż co czwarty (23%) był pracownikiem umysłowym, studentem wyższej uczelni lub uczniem średniej szkoły; pozostali pracowali jako robotnicy niewykwalifikowani.

Wszyscy badani (poza zaledwie 3) pracowali lub uczyli się, przy czym z akt sądowych i różnych opinii wynika, że ich stosunek do pracy oceniano pozytywnie, zaznaczając, iż są pracownikami posiadającymi dobre kwalifikacje zawodowe, że pracują sumiennie, są zdyscyplinowani itp. Z tak wysokim odsetkiem pracujących lub uczących się oraz mających dobre opinie z miejsc pracy nie spotykamy się w żadnej z pozostałych wyodrębnionych grup badanych.

Również rozmiary alkoholizowania się sprawców z grupy 0/0 wyraźnie odbiegają od rozmiarów nadużywania alkoholu, stwierdzonych u badanych zaliczonych do pozostałych grup. Według danych milicyjnych figurujących w kwestionariuszach zaledwie kilku z nich (2%) można było uznać za osobników wywołujących awantury w stanie nietrzeźwym i 18% określono jako znanych MO z powodu nadużywania alkoholu. Również opinie milicyjne zawarte w zbadanych aktach sądowych świadczą o tym, że w grupie tej mamy najczęściej do czynienia z osobnikami nie nadużywającymi bardzo często alkoholu, mającymi z reguły dobrą opinię w miejscu pracy i miejscu zamieszkania. Te informacje, pochodzące z 1964 roku, potwierdza fakt, iż w ostatnim 5-leciu katamnezy (1968 -1972) tylko 8% tych badanych (parokrotnie mniej niż w pozostałych grupach) było zatrzymanych w izbie wytrzeźwień (z reguły tylko raz) i że zaledwie paru miało sprawy w kolegiach o zakłócenie porządku publicznego.

W omawianej grupie stwierdzono także stosunkowo mniejszy, niż w pozostałych grupach, odsetek badanych zamieszkałych i urodzonych w Warszawie (40%) i wyższy odsetek (25%) sprawców zamieszkałych poza Warszawą. W przeciwieństwie do innych grup większość badanych z tej zbiorowości to ludzie żonaci, z reguły posiadający dzieci (nie należy jednak zapominać o tym, że sprawcy zaliczeni do tej grupy są przeciętnie starsi od badanych z innych grup).

Reasumując dane, dotyczące badanych sprawców, którzy byli skazani tylko jeden raz w 1964 r., stwierdzić należy, iż jest to kategoria wyróżniająca się korzystnie spośród wszystkich innych grup — popełnione przez nich jedno tylko przestępstwo w stanie nietrzeźwym, zakwalifikowane przez sąd jako chulikańskie, stanowiło w ich życiu zapewne tylko wyjątkowy incydent.

2. Przechodzimy z kolei do omówienia sprawców przestępstw chulikańskich z grupy +/0 (18% ogółu badanych), karanych już przed sprawą sądową w 1964 r. lecz, podobnie jak w omawianej poprzednio grupie 0/0, nie mających spraw sądowych w ciągu następnych 8 lat; grupa ta jest najbardziej podobna właśnie do grupy 0/0 pod względem wieku, stosunkowo późnego początku karalności, wykształcenia i wykonywanego zawodu.

Interesujące wydawało się przede wszystkim ustalenie, ile razy i za jakie przestępstwa byli poprzednio karani tacy sprawcy przestępstw chulikańskich, którzy mając już sprawy sądowe przed 1964 rokiem przestali później popełniać przestępstwa. Stwierdzono przede wszystkim, że ponad połowa (57%) była poprzednio karana tylko jeden raz, 28% mało dwie sprawy sądowe i tylko 15% było karanych 3 lub więcej razy w okresie przeciętnie 13 lat (od ukończenia przez nich 17 lat). Okazało się poza tym, że tylko 13% tych badanych było poprzednio karanych (1-2 razy) wyłącznie za dokonanie kradzieży, natomiast aż $\frac{3}{4}$ nie było w ogóle karanych za popełnienie przestępstw przeciwko mieniu; mieli oni sprawy sądowe za popełnienie przestępstw połączonych z agresją⁸ oraz za inne przestępstwa dokonywane zazwyczaj pod wpływem alkoholu, o stosunkowo małej szkodliwości społecznej, jak również za niepłacenie alimentów, za przestępstwa wojskowe itp.

Omawiana grupa +/0 składa się z osobników, których przeciętny wiek (30 lat w 1964 r.), podobnie jak w grupie 0/0, jest wyższy niż w dwóch pozostałych grupach, przy czym badanych w wieku 17-25 lat było tylko 30%.

Poziom wykształcenia sprawców zaliczonych do grupy +/0 był następujący: znaczna większość (80%) miała wykształcenie podstawowe, 11% — zawodowe lub średnie. Większość badanych z tej grupy była ro-

⁸ Terminu „przestępstwa połączone z agresją” używa się w niniejszej pracy dla określenia przestępstw połączonych z agresją fizyczną i polegających tylko na agresji słownej. Sygnalizujemy od razu, że wśród przestępstw połączonych z agresją fizyczną dominują naruszenia nietykalności cielesnej i lekkie uszkodzenia ciała. Nie można więc identyfikować przestępstw połączonych z agresją fizyczną z poważnymi przestępstwami przeciwko życiu i zdrowiu — o czym będzie mowa w III części pracy. Wśród „innych przestępstw dokonywanych zazwyczaj pod wpływem alkoholu” występuje przede wszystkim prowadzenie w stanie nietrzeźwym pojazdu oraz uszkodzenie mienia.

botnikami wykwalifikowanymi (60%); odsetek robotników nie wykwalifikowanych był stosunkowo niski (14%); pracowników umysłowych i uczniów szkół średnich było 7%. Pozostali badani (19%) pracowali tylko dorywczo. Poziom więc wykształcenia oraz praca zawodowa badanych są w tej grupie wprawdzie gorsze niż w grupie 0/0, kształtują się jednak lepiej niż w pozostałych grupach, obejmujących sprawców karanych w okresie katamnezy (grupy 0/+ i +/+).

Dane z 1964 r., dotyczące rozmiarów alkoholizowania się tych badanych, przedstawiają się natomiast znacznie gorzej niż w grupie 0/0, gdyż ponad dwukrotnie więcej (46%) badanych było już wówczas znanych milicji z powodu nadużywania alkoholu.

Fakt, iż osobnicy zaliczeni do tej grupy nie byli karani sądownie po 1964 r., mimo iż mieli już uprzednio co najmniej dwie sprawy sądowe, i że większość z nich nadużywała często alkoholu, skłonił nas do dokładniejszego niż w innych grupach sprawdzenia, czy w okresie katamnezy ich zachowanie nie powodowało interwencji MO. W tym celu uzyskano o nich dodatkowe szczegółowe informacje z kartoteki MO, dotyczące przede wszystkim zatrzymań lub notowań w stanie nietrzeźwym, wniosków skierowanych do kolegów za wykroczenia popełniane pod wpływem alkoholu oraz pobytów w izbie wytrzeźwień w całym okresie katamnezy.

Okazało się, że tylko 35% (37) badanych nie było w okresie ponad 8 lat obarczonych żadnymi z wyżej wymienionych notowań, związanych z ich częstym alkoholizowaniem się. Byli to osobnicy uprzednio karani tylko jeden raz (poza sprawą w 1964 r.), z reguły za drobne przestępstwa, których poza tym charakteryzowały mniejsze rozmiary nadużywania alkoholu i lepszy stosunek do pracy niż innych badanych z omawianej grupy.

Pozostali badani (67) mieli w kartotece MO lub w rejestrze izby wytrzeźwień adnotacje o przebywaniu w stanie nietrzeźwym w miejscach publicznych (łącznie z popełnionymi wykroczeniami).

Poza poprzednio wymienioną kategorią badanych (35%), nie mających żadnych notowań w kartotece MO lub izbie wytrzeźwień, wyłania się więc odmienna grupa badanych rejestrowanych w związku z nadużywaniem przez nich alkoholu, przy czym 1-2 razy było notowanych 29%, 3-4 razy 10%, a 5 i więcej razy 26% sprawców z grupy +/0.

Ogółem więc w całej grupie badanych zaliczonych do grupy +/0, nie karanych przez sąd po 1964 r. w okresie 8 lat, znaczna większość była jednak notowana w kartotece MO, a 26% stanowili badani, którzy byli wielokrotnie zatrzymywani (notowani) w związku ze znacznym nadużyciem alkoholu.

3. Obecnie scharakteryzujemy **grupę 0/+**, do której zaliczono tych sprawców przestępstw chuligańskich, którzy będąc po raz pierwszy karani

w 1964 r. mieli później sprawy sądowe. Jak już podano, jest to grupa najmniej liczna, obejmująca tylko ok. 17% ogółu sprawców.

Badając, jak kształtują się rozmiary karalności sądowej i struktura przestępczości tych badanych, z których większość w 1972 r. nie przekroczyła 33 lat i u których początek przestępczości jest stosunkowo wczesny, stwierdzono, iż nasilenie skazań po 1964 r. jest u tych badanych niewielkie, gdyż 56% było karanych tylko 1 raz, 35% — 2 razy i tylko 9% miało 3 lub więcej nowych spraw sądowych.

Badani, którzy byli karani po 1964 r. tylko raz, mieli z reguły nowe sprawy sądowe w okresie pierwszych 3 lat katamnezy, a ponieważ orzekano wobec nich krótkie kary pozbawienia wolności, niemal wszyscy przebywają ostatnio na wolności już ponad 4-5 lat. Natomiast badani karani co najmniej dwukrotnie mieli zazwyczaj sprawy sądowe zarówno w okresie pierwszych 5 lat katamnezy, jak i w ciągu ostatnich 3 lat.

Charakterystyczne jest, że w strukturze przestępczości tych badanych przestępstwa przeciwko mieniu stanowią tylko 25%; dominują natomiast przestępstwa przeciwko osobie (30%), przeciwko funkcjonariuszom MO (23%) oraz inne przestępstwa związane z działaniem w stanie nietrzeźwym (15%). Ogółem więc aż 68% przestępstw popełnianych w okresie katamnezy przez osobników, którzy poprzednio nie byli karani, stanowią przestępstwa kwalifikowane najczęściej jako chuligańskie lub też inne przestępstwa, których popełnienie wiąże się zazwyczaj ze stanem nietrzeźwości. Warto w związku z tym od razu podkreślić, że rozmiary alkoholizowania się badanych należących do tej grupy są bardzo duże.

Grupa 0/ + różni się wyraźnie pod względem wieku od obu poprzednio omawianych grup sprawców przestępstw chuligańskich, którzy w ciągu 8 lat katamnezy nie byli karani przez sąd.

Przed wszystkim są oni znacznie młodsi: w 1964 r. ponad połowa (56%) spośród nich nie przekroczyła jeszcze 25 lat i zaledwie $\frac{1}{4}$ miała wówczas 30 lub więcej lat. Wiek badanych z tej grupy upodabnia ich raczej do grupy recydywistów, karanych zarówno przed, jak i po 1964 r. (grupa ++).

Reprezentują oni również niższy poziom wykształcenia i przygotowania do pracy zawodowej oraz wykazują gorszy stosunek do pracy. Niemal co piąty (18%) nie miał ukończonej szkoły podstawowej, żaden nie uzyskał średniego wykształcenia (w grupie tej było tylko kilku uczniów techników). Tylko co trzeci (35%) pracował jako robotnik wykwalifikowany, natomiast 41% było zatrudnionych w charakterze pracowników niewykwalifikowanych. Aż 25% ogółu badanych z tej grupy albo w ogóle nie pracowało, albo podejmowało tylko prace dorywcze, przy czym okres pozostawania bez stałej pracy wynosił z reguły kilka miesięcy.

Jeśli idzie o rozmiary alkoholizowania się badanych, to według danych milicyjnych z 1964 r. blisko połowa spośród nich (46%) często nadużywała alkoholu, a poza tym 18% określono jako „osobników awanturujących się w stanie nietrzeźwym”.

Również w okresie katamnezy znaczna część tych badanych nadal często nadużywała alkoholu — prawie połowa (47%) była zatrzymywana w izbie wytrzeźwień (w tym 25% było zatrzymanych w izbie 3 lub więcej razy). Oprócz nich jeszcze co najmniej 13% badanych miało sprawy w kolegiach do spraw wykroczeń za wykroczenia popełnione w stanie nietrzeźwym.

Ogółem więc 60% badanych z tej grupy nadużywało alkoholu w stopniu wymagającym interwencji MO; odsetek ten jest zupełnie podobny do odsetka systematycznie nadużywających alkoholu w grupie +/0 (65%). Należy poza tym zaznaczyć, że te dwie grupy (+/0 i 0/ +) są do siebie zupełnie podobne pod względem rozmiarów i struktury przestępczości, mimo że sprawcy do nich zaliczeni dokonywali przestępstw w różnych okresach.

4. Ostatnia z omawianych grup (+/+) składa się z badanych, którzy byli karani zarówno przed, jak i po 1964 r.; są to więc recydywiści mający co najmniej 3 sprawy sądowe. Grupa ta jest najliczniejsza w badanym materiale i obejmuje 35% ogółu badanych sprawców przestępstw chuligańskich.

Niemal połowa (47%) badanych w tej grupie nie ukończyła w 1964 r. 25 lat i 33 lat w 1972 r.; jest to grupa najmłodsza w całej badanej zbiorowości, charakteryzująca się również najwcześniejszym początkiem karalności.

W grupie tej nagromadzenie ujemnych czynników jest szczególnie duże; pod tym względem odróżnia się ona wyraźnie od wszystkich pozostałych grup sprawców.

Przed wszystkim znacznie większe (w porównaniu do grupy +/0) są rozmiary recydywy poprzedzającej skazania w 1964 r., gdyż tylko 36% badanych było karanych 1 raz i 28% 2 razy, natomiast aż 23% miało już poprzednio 3 sprawy, a co piąty (19%) był karany co najmniej 4 razy.

W strukturze poprzedniej przestępczości tych badanych przestępstwa przeciwko mieniu stanowiły niemal połowę (47%), a wszystkie przestępstwa, których popełnianie wiąże się zazwyczaj ze stanem nietrzeźwości (przede wszystkim przeciwko osobie i przeciwko funkcjonariuszom MO), nie przekraczały 46% (przypomnieć należy, że w grupie +/0 dominowały przestępstwa o charakterze chuligańskim).

Jeśli idzie o późniejsze skazania (po 1964 r.), to okazało się, iż 43% badanych miało jedną nową sprawę sądową, 31% było karanych

2 razy, 15% — 3 razy, a 11% — 4 lub więcej razy. Tak więc co czwarty badany z tej grupy (26%) był w ciągu 8 lat karany co najmniej 3 razy.

Wprawdzie i w tej grupie większość skazań występuje w okresie pierwszych 5 lat katamnezy, ale z uwagi na większą liczbę spraw sądowych i dłuższe kary pozbawienia wolności związane z recydywą tylko ok. V₄ badanych przebywa ostatnio na wolności 3-5 lat, znaczna zaś większość znajduje się na wolności tylko 1-2 lata lub przebywa w więzieniu.

Inne czynniki kształtują się w tej grupie również odmiennie niż we wszystkich pozostałych grupach.

W grupie ++ występuje najwyższy odsetek (66%) sprawców urodzonych i zamieszkałych w Warszawie i stosunkowo najmniejszy (22%) zamieszkałych na wsi lub w miastach nie leżących w pobliżu stolicy.

Sprawców zaliczonych do tej grupy charakteryzuje najniższy poziom wykształcenia: aż co trzeci (31%) nie miał ukończonej szkoły podstawowej; w grupie tej nie występują w ogóle badani legitymujący się wykształceniem ponadpodstawowym. Tylko 31% pracowało w charakterze robotników wykwalifikowanych, natomiast aż 43% pracowało tylko dorywczo lub w ogóle nie pracowało, przy czym — według danych z MO — większość spośród nich nie miała stałego zatrudnienia ponad pół roku.

Rozmiary częstego nadużywania alkoholu były w tej grupie największe, gdyż już w 1964 r. aż ok. 70% tych badanych zostało określonych jako „często upijający się i zatrzymywani za opilstwo lub za wywoływanie awantur”.

Również w okresie katamnezy nasilenie nadużywania alkoholu było w tej grupie szczególnie duże — w ciągu 5 lat (1968-1972) aż 68% tych badanych było zatrzymanych w izbie wytrzeźwień, przy czym tylko kilku z nich przebywało tam 1 raz, natomiast aż połowa była zatrzymywana co najmniej 3 razy (15% nawet ponad 10 razy). Niemal co drugi badany z tej grupy był w okresie katamnezy ukarany przez kolegium za popełnienie wykroczenia w stanie nietrzeźwym.

Grupę ++, wyróżniającą się największymi rozmiarami recydywy i największym nagromadzeniem różnych ujemnych czynników, zbadano także uwzględniając całokształt danych o przestępczości tych recydywistów — od pierwszego skazania do końca 1972 r. Pozwoliło to na wyodrębnienie wśród nich dwóch odmiennych kategorii recydywistów⁹.

Do pierwszej, liczniejszej kategorii, obejmującej 57% (111) recydywistów, zaliczono takich badanych, którzy byli karani wyłącznie (24%) lub przeważnie (33%) za dokonanie przestępstw połączonych z agresją (lub innych przestępstw, których popełnienie wiąże się z reguły ze stanem

⁹ Nie uwzględniamy 14 recydywistów (ok. 7%), którzy byli karani za popełnienie różnych innych przestępstw.

nietrzeźwości). Wśród tych badanych wyróżnia się grupa licząca 56 osobników (29% sprawców z grupy +/+), którzy byli ogółem karani co najmniej 4 razy za popełnienie przestępstw kwalifikowanych zazwyczaj jako chuligańskie. Omawiana kategoria 111 recydywistów jest dość jednorodna pod względem struktury przestępczości — przestępstwa związane ze stanem nietrzeźwości stanowią aż ok. 80%, a przestępstwa przeciwko mieniu nie przekraczają 15%.

Druga odmienna kategoria obejmuje 36% (69) badanych, którzy byli karani przeważnie (27%) lub wyłącznie (9%)^{10 11} za popełnienie przestępstw przeciwko mieniu. Ponad połowa (39) spośród nich była karana co najmniej 4 razy za dokonanie przestępstw tego rodzaju (20% ogółu sprawców z grupy +/+). W strukturze przestępczości tej kategorii recydywistów przestępstwa przeciwko mieniu, z reguły kradzieże, stanowiły ok. $\frac{3}{4}$ ogółu popełnionych przez nich przestępstw, a przestępstwa o charakterze chuligańskim tylko ok. 20%.

Pierwsza z omówionych kategorii recydywistów, przeważająca w grupie +/+ (57%), występowała również wśród wielokrotnie karanych recydywistów badanych uprzednio przez Zakład Kryminologii INP PAN — występowała ona jednak wśród nich w znacznie mniejszych rozmiarach. Nieliczna kategoria recydywistów, popełniających w stanie nietrzeźwym głównie przestępstwa o charakterze agresywnym, była reprezentowana zarówno wśród badanych wielokrotnie karanych recydywistów w wieku 26-35 lat, jak i wśród badanych młodych (21-24-letnich) wiele razy karanych recydywistów oraz dawnych młodocianych (17-20-letnich) recydywistów¹¹.

Tylko recydywistów należących do drugiej kategorii (36%) można, z uwagi na rodzaj popełnianych przez nich przestępstw, zaliczyć do populacji typowych recydywistów, popełniających głównie przestępstwa przeciwko mieniu (z reguły kradzieże), którzy w związku z częstym lub systematycznym nadużywaniem alkoholu dokonują również przestępstw o charakterze agresywnym.

III. KSZTAŁTOWANIE SIĘ PRZESTĘPCZOŚCI BADANYCH

Po omówieniu niektórych danych charakteryzujących 4 różne grupy sprawców przestępstw zakwalifikowanych jako chuligańskie przedstawia-

¹⁰ Pomijając przestępstwo o charakterze chuligańskim, za którego popełnienie zgodnie z przyjętym kryterium byli skazani w 1964 r.

¹¹ Por. odpowiednio — S. S z e l h a u s: *Analiza przestępczości wielokrotnych recydywistów*, „Archiwum Kryminologii”, T. IV, 1969; S. B a t a w i a: *Młodociani i mło-*

my w ostatniej części pracy kilka kwestii, które w sposób bardziej ogólny oświetlają całą badaną populację. Uwzględnimy w szczególności rozmiary i szybkość recydywy, strukturę przestępczości jak również dane dotyczące sprawców, u których występuje większe nasilenie czynów agresywnych.

1. Z początku omawiamy pokrótce informacje dotyczące początku karalności¹².

Jak wynika z tablicy 2, badany materiał można zasadniczo podzielić na 2 kategorie: takich badanych, którzy nie byli karani po 1964 r., oraz takich, którzy w okresie katamnezy mieli dalsze sprawy sądowe.

T a b l i c a 2. Sprawcy przestępstw chuligańskich wg wieku w chwili pierwszego skazania

Grupa badanych	Ogółem		17—20		21—24		25—29		30 i powyżej	
	l.p.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
0/0	171	100,0	25	14,6	29	17,0	37	21,6	80	46,8
+/0	104	100,0	21	20,2	20	19,2	29	27,9	34	32,7
0/+	95	100,0	27	28,4	26	27,4	18	18,9	24	25,3
+/+	194	100,0	129	66,5	46	23,7	10	5,2	9	4,6

Pierwsza kategoria badanych, rekrutująca się ze starszych sprawców (grupy 0/0 i +/0), wykazuje znacznie późniejszy początek karalności niż druga kategoria badanych, znacznie młodszych (grupy 0/+ i +/+). Wśród pierwszych było pierwszy raz skazanych w wieku poniżej 25 lat 32% i 39%, wśród drugich aż 56% i 90%; zaznaczyć przy tym należy, że pierwsze sprawy sądowe w wieku 17-20 lat miało tylko 15% i 20% sprawców zaliczonych do pierwszej kategorii, podczas gdy w drugiej kategorii sprawców takich było ok. 30% i aż 67% (w tej ostatniej grupie +/+ o tak wysokim odsetku zadecydowała duża liczba młodocianych, którzy mieli sprawy sądowe w okresie, gdy byli jeszcze nieletnimi).

Późny początek karalności, dopiero w wieku 30 lub więcej lat, stwier-

dzi *recydywisci w świetle badań kryminologicznych*, „Archiwum Kryminologii”, T. III, 1965, oraz S. Szelhausa: *Młodociani recydywisci (społeczne czynniki procesu wykołejania)*, Warszawa 1969 PWN.

¹² Należy zdawać sobie sprawę z tego, że dane, którymi dysponujemy, nie są w pełni miarodajne przede wszystkim na skutek usuwania z różnych przyczyn kart karnych z Centralnego Rejestru Skazanych (np. w przypadku pomyślnego upływu okresu zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności, z powodu amnestii itd.). W rzeczywistości więc część badanych mogła być pierwszy raz skazana wcześniej niż zdołano to ustalić. Na temat kompletności danych pochodzących z CRS por. uwagi w pracy S. Szelhausa: *Wyniki badań recydywistów alkoholików o początku przestępczości po ukończeniu 25 lat*, „Archiwum Kryminologii”, T. V, 1972, s. 239.

dzono w obu grupach sprawców nie karanych po 1964 r. w 47% i w 33% przypadków, a wśród karanych w okresie katamnezy tylko w 25% (grupa 0/+) i zaledwie w ok. 5% przypadków (w grupie +/+).

Omawiając początek karalności badanych, należy zwrócić specjalną uwagę na wiek pierwszego skazania tych sprawców, którzy w 1964 r. byli jeszcze młodocianymi.

Jak już była o tym mowa, sprawdzono karalność w okresie nieletniości 130 badanych, którzy wówczas nie mieli ukończonych 21 lat. Okazało się, że aż 43,1% (56) spośród nich miało sprawy w sądzie dla nieletnich; po wyeliminowaniu badanych zamieszkałych poza Warszawą, w odniesieniu do których uzyskane informacje mogły nie być kompletne, stwierdzono, że spośród młodocianych zamieszkałych w Warszawie aż połowa (50,3%) miała sprawy sądowe już w okresie nieletniości, przy czym 52% spośród nich miało tylko jedną sprawę, 26% — dwie sprawy i 22% — co najmniej 3 sprawy. Wprawdzie większość tych spraw dotyczyła oczywiście kradzieży, ale w ok. $\frac{1}{3}$ przypadków nieletni byli skazani za popełnienie przestępstw o charakterze agresywnym.

W badaniach ujawniono przy tym charakterystyczny fakt, iż młodociani sprawcy przestępstw chuligańskich, którzy mieli uprzednio sprawy w sądzie dla nieletnich i wykazywali największy stopień wykołajenia społecznego, znaleźli się (poza tylko jednym) w grupie badanych karanych zarówno przed, jak i po 1964 r., ujawniając tendencje do wielokrotnej recydywy.

Spośród młodocianych z tej grupy (+/+) aż 90% miało sprawy sądowe już w okresie, gdy byli nieletnimi, przy czym sprawy w tym okresie mieli wszyscy młodociani, którzy później byli karani wyłącznie lub głównie za popełnienie przestępstw przeciwko mieniu. Wśród młodocianych, karanych w okresie katamnezy głównie za przestępstwa chuligańskie, odsetek osobników mających sprawy w okresie nieletniości był mniejszy (75%), przy czym charakterystyczne jest, iż wśród nich znaleźli się wszyscy badani, którzy jako nieletni mieli sprawy sądowe za popełnienie przestępstw o charakterze agresywnym.

2. Omówione poprzednio różnice w strukturze przestępczości różnych grup sprawców skłoniły nas do zbadania, czy istnieje zależność między przestępstwem, za które byli oni skazani po raz pierwszy, a późniejszą ich przestępczością.

Najpierw podajemy dane dotyczące badanych z grupy 0/+ karanych dopiero od 1964 r.; wszyscy oni — zgodnie z kryterium doboru przypadków do badań — byli pierwszy raz karani za popełnienie przestępstw o charakterze chuligańskim. Stwierdzono, że w strukturze ich późniejszej przestępczości aż 65% stanowiły przestępstwa połączone z agresją lub inne

popelniane w stanie nietrzeźwym, nie będące przestępstwami przeciwko mieniu.

Przy rozpatrywaniu z kolei badanych karanych już przed 1964 r. wyłoniły się dwie odrębne kategorie sprawców. W grupie +/0, karanych tylko przed 1964 r., w której przeważały (58%) przestępstwa połączone z agresją fizyczną lub słowną (oraz inne przestępstwa popelniane z reguły w stanie nietrzeźwym) — aż 63% badanych było skazanych po raz pierwszy za czyny agresywne.

W grupie recydywistów ++ do powyższej kategorii badanych podobni są tacy recydywiści (111), którzy byli karani wyłącznie lub głównie za popelnienie analogicznych przestępstw chuligańskich — spośród nich aż 65% było karanych po raz pierwszy za takie przestępstwa.

Zupełnie odmienną grupę stanowią inni recydywiści (69) z grupy ++ karani wyłącznie lub przeważnie za popelnienie przestępstw przeciwko mieniu — niemal wszyscy oni (aż 94%) byli po raz pierwszy skazani również za popelnienie przestępstwa przeciwko mieniu (w większości przypadków za kradzieże).

Okazuje się więc, że już pierwsze przestępstwo, za które badani byli karani, wiąże się w istotny sposób z charakterem ich dalszej przestępczości¹³.

3. Przechodzimy obecnie do omówienia kształtowania się recydywy wśród ogółu badanych po 5 latach (w 1969 r.) i po 8 latach (w 1972 r.) od zainicjowania badań, z uwzględnieniem karalności przed 1964 r. i grup wieku.

Dane te zawarte są w tablicy 3, z której wynikają następujące wnioski.

Odsetki karanych w okresie katamnezy kształtują się oczywiście odmiennie u badanych, którzy mieli sprawy sądowe przed 1964 r., aniżeli u nie karanych poprzednio. Podczas gdy spośród pierwszych aż 65% miało nowe sprawy sądowe, to wśród poprzednio nie karanych — ok. 36%.

Powyższa tendencja występuje u wszystkich badanych z tą jednak różnicą, że odsetki ponownie karanych nie kształtują się jednakowo we wszystkich grupach wieku — są najwyższe u dawnych młodocianych będących ostatnio w wieku 25-28 lat (wśród uprzednio karanych 78%, wśród uprzednio nie karanych 52%), utrzymują się na niższym, lecz zbliżonym do siebie poziomie w trzech następnych grupach wieku (ok. 60-67% u poprzednio karanych i ok. 30-47% u poprzednio nie karanych) i maleją wyraźnie dopiero u badanych, którzy w 1972 r. liczyli już co najmniej 48 lat (50% u poprzednio karanych i 15% u poprzednio nie karanych).

¹³Podobne rezultaty uzyskano np. w badaniach recydywistów alkoholików. Por. S z e l h a u s : *Wyniki badań recydywistów alkoholików ...*, s. 245-246.

Tablica 3. Karalność przed 1964 r. a rozmiary późniejszej recydywy

Wiek*	Badani	Karalność przed 1964 r.		Karalność po 1964 r.							
				stan w lipcu 1969 r.				stan we wrześniu 1972 r.			
		karani		niekarani		karani		niekarani			
		l. b.	%	l. b.	%	l. b.	%	l. b.	%	l. b.	%
Ogółem**	razem	564	100,0	239	42,4	325	57,6	289	51,2	275	48,8
	karani	298	100,0	168	56,4	130	43,6	194	65,1	104	34,9
	nie karani	266	100,0	71	26,7	195	73,3	95	35,7	171	64,3
17-20**	Razem	130	100,0	76	58,5	54	41,5	88	67,7	42	32,3
	karani	78	100,0	55	70,5	23	29,5	61	78,2	17	21,8
	nie karani	52	100,0	21	40,4	31	59,6	27	51,9	25	48,1
21-24	razem	101	100,0	47	46,5	54	53,5	57	56,4	44	43,6
	karani	46	100,0	27	58,7	19	41,3	31	67,4	15	32,6
	nie karani	55	100,0	20	36,4	35	63,6	26	47,3	29	52,7
25-29	razem	130	100,0	52	40,0	78	60,0	64	49,2	66	50,8
	karani	75	100,0	40	53,3	35	46,7	46	61,3	29	38,7
	nie karani	55	100,0	12	21,8	43	78,2	18	32,3	37	67,3
30-39	razem	138	100,0	50	36,2	88	63,9	61	44,2	77	55,8
	karani	73	100,0	37	50,7	36	49,3	43	58,9	30	41,1
	nie karani	65	100,0	13	20,0	52	80,0	18	27,8	47	72,2
40 i powyżej	razem	65	100,0	14	21,5	51	78,5	19	29,2	46	70,8
	karani	26	100,0	9	34,6	17	65,4	13	50,0	13	50,0
	nie karani	39	100,0	5	12,8	34	87,2	6	15,4	33	84,6

* Wiek badanych podano dla roku 1964, w roku 1972 badani byli oczywiście odpowiednio o 8 lat starsi.

** W grupie wieku 17—20 lat oraz w rubryce „ogółem” uwzględniono sprawy sądowe z okresu nieletności.

Stwierdza się istotną różnicę między poprzednio karanymi a nie karanymi pod względem dalszej recydywy ($p < 0,001$) oraz szczególnie duże nasilenie recydywy w najmłodszej grupie wieku (poniżej 29 lat).

Przedstawiając powyżej rozmiary karalności badanych w okresie karnym, posługiwano się odsetkami obliczonymi od całej zbiorowości sprawców karanych przed 1964 r. (grupy +/0 i +/+ łącznie) oraz nie karanych przed 1964 r. (grupy 0/0 i 0/+ łącznie).

Obecnie, chcąc zobrazować s z y b k o ś ć recydywy, uwzględniamy tyl-

ko tych badanych, którzy byli karani po 1964 r., obliczając odsetki oddzielnie dla poprzednio karanych (grupa +/+) i poprzednio nie karanych (grupa 0/+).

Stwierdzono, że spośród 194 badanych z grupy +/+ 63% (122) zostało w okresie katamnezy skazanych po raz pierwszy przed upływem 3 lat, 24% (46) w ciągu następnych dwóch lat i tylko 13% (26) po upływie 5 lat.

Odmienne przedstawia się czas pierwszego skazania w okresie katamnezy w grupie 0/+. Spośród 95 badanych 41% (39) zostało skazanych po raz pierwszy po 1964 r. w ciągu trzech lat, 34% (32) w okresie następnych dwóch lat i 25% (24) w okresie ostatnich trzech lat katamnezy.

Okazuje się więc, że w grupie recydywistów (+/+) — w porównaniu z grupą 0/+ — występuje szybsza recydywa w okresie pierwszych 3 lat, jednakże po upływie następnych 2 lat odsetek ponownie karanych jest już w obu grupach bardzo podobny.

4. Powyższe wyniki badań, dotyczące kształtowania się recydywy, skłoniły nas do zbadania, jaka jest zależność między liczbą skazań przed 1964 r. a nasileniem późniejszej recydywy. Odpowiednie dane zawiera tablica 4.

T a b l i c a 4. Liczba skazań przed 1964 r. a nasilenie recydywy w latach 1964—1972

Liczba skazań przed 1964 r.*	Ogółem		Liczba skazań po 1964 r. (w okresie 8 lat)									
			0		1		2		3		4 i więcej	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
0	266	100	171	64	53	20	33	12	5	2	4	2
1	117	100	59	51	37	32	12	10	5	4	4	3
2	85	100	29	34	24	28	20	24	10	12	2	2
3 i więcej	96	100	16	17	22	23	30	31	13	13	15	16

* Liczba skazań obejmuje skazania sprzed 1964 r. łącznie z okresem nieletniości.

Stwierdzono przede wszystkim, że spośród ogółu sprawców, którzy nie byli karani przed 1964 r., aż 64% nie miało później nowych spraw sądowych w okresie 8 lat; 20% miało 1 nową sprawę sądową, 12% — 2 sprawy i tylko 4% było w ciągu 8 lat karanych 3 lub więcej razy.

Spośród sprawców, którzy przed 1964 r. byli 1 raz karani (a więc łącznie ze skazaniem w 1964 r. mieli 2 sprawy sądowe), było mniej później nie karanych (51%) niż w wymienionej powyżej kategorii sprawców; przy czym 32% było 1 raz karanych, a 7% — 3 lub więcej razy.

Badani, którzy przed 1964 r. byli 2 razy karani, wykazywali jeszcze mniejszy odsetek osób później nie karanych (34%) i większy odsetek karanych parokrotnie (karanych co najmniej 3 razy było 14%).

Jeśli zaś weźmiemy pod uwagę sprawców karanych przed 1964 r. co najmniej 3 razy, to okaże się, że zaledwie 17% nie było ponownie karanych, natomiast aż 29% badanych miało 3 lub więcej nowych spraw sądowych — a więc razem ze skazaniem w 1964 r. było już karanych sądowo co najmniej 7 razy.

W omawianych więc badaniach sprawców przestępstw chuligańskich stwierdzono istotne różnice między liczbą poprzednich skazań a rozmiarami i nasileniem późniejszej recydywy.

5. Jako uzupełnienie powyższych danych przytaczamy informacje, obrazujące nasilenie recydywy badanych przed podjęciem badań w 1964 r. oraz w końcu 1972 r., gdy po raz ostatni sprawdzano ich karalność w obu rejestrach.

Na początku podajemy dane, dotyczące ogółu badanych (tablica 5), a następnie dane uwzględniające wyodrębnione grupy sprawców (tablica 6).

Tablica 5. Nasilenie recydywy ogółu badanych przed 1964 r. i w 1972 r.

Liczba skazań	Przed 1964 r.		W końcu 1972 r.	
	l.b.	%	l.b.	%
Ogółem	564	100,0	564	100,0
0	266	47,1	—	0
1	117	20,7	171	30,3
2	85	15,1	112	19,8
3	57	10,1	99	17,6
4	20	3,6	52	9,2
5—6	} 19	} 3,4	77	13,6
7—8			30	5,4
9 i więcej			—	4,1

Z danych zawartych w tablicy 5 wynika przede wszystkim, iż przed 1964 r. niemal połowa (47%) badanych nie była karana przez sąd; 21% sprawców miało tylko 1 sprawę sądową, 15% było karanych 2 razy, a 17% — 3 lub więcej razy. Wśród tych ostatnich dominują sprawcy z grupy ++ — recydywistów karanych również po 1964 r.

Po upływie 8 lat, w czasie zakończenia badań w 1972 r. — tylko 1/3 (30%) sprawców była karana 1 raz (grupa 0/0), 20% było karanych 2 razy, 27% — 3-4 razy i 23% 5 lub więcej razy. Wśród karanych co najmniej 3 razy przeważają sprawcy z grupy ++, przy czym stanowią oni niemal całą zbiorowość recydywistów karanych 5 lub więcej razy.

Uwzględniając wiek badanych w 1972 r., stwierdza się, że osobników karanych tylko 1 raz było najmniej (19%) wśród najmłodszych badanych mających 25-28 lat. Karani tylko 1 raz stanowili 28-34% sprawców w 3 następnych grupach wieku i aż połowę (51%) badanych najstarszych, którzy w 1972 r. mieli już co najmniej 48 lat.

T a b l i c a 6. Nasilenie recydywy w końcu 1972 r. w poszczególnych grupach badanych

Liczba skazań	Grupa +/0		Grupa 0/+		Grupa +/+ *	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
Ogółem	104	100,0	95	100,0	194	100,0
2	59	56,7	53	55,8	—	—
3	29	27,9	33	34,7	37	19,1
4	13	12,5	5	5,3	34	17,5
5	—	—	4	4,2	35	18,1
6	3	2,9	—	—	35	18,1
7—8	—	—	—	—	30	15,4
9 i więcej	—	—	—	—	23	11,8

* Jeśli w grupie tej uwzględnimy oddzielnie liczbę skazań przed 1964 r. i liczbę skazań po 1964 r., to otrzymamy następujące dane: przed 1964 r. było 30% karanych 1 raz, 28% — 2 razy, 23% — 3 razy i 19% — 4 lub więcej razy; po 1964 r. było 43% karanych 1 raz, 31% — 2 razy, 15% — 3 razy i 11% — 4 lub więcej razy.

Odsetek wielokrotnie (co najmniej 5 razy) karanych recydywistów jest natomiast najwyższy (32%) wśród najmłodszych (25-28-letnich) badanych, nieco mniejszy (28%) wśród liczących 38-47 lat i najmniejszy (tylko 10%) wśród najstarszych sprawców będących w 1972 r. w wieku powyżej 47 lat.

Przechodzimy z kolei do przedstawienia danych dotyczących kształtowania się liczby wszystkich skazań sądowych w 3 wyodrębnionych grupach badanych (+/0, 0/+ i +/+), z pominięciem oczywiście badanych karanych tylko jeden raz w 1964 r. (grupa 0/0).

Jak widać z danych zamieszczonych w tablicy 6, nasilenie recydywy jest bardzo podobne w grupie sprawców przestępstw chuligańskich, którzy w okresie katamnezy nie mieli nowych spraw sądowych, i w grupie takich badanych, którzy nie będąc karanymi przed 1964 r. mieli sprawy sądowe w okresie katamnezy. W obu grupach występują niemal takie same odsetki (57% i 56%) sprawców karanych tylko 2 razy i zbliżone odsetki sprawców mających 4 lub więcej spraw sądowych (15% i 10%).

Odmienne natomiast przedstawia się nasilenie recydywy w grupie osobników karanych zarówno przed, jak i po 1964 r. Występuje wśród nich bowiem bardzo duży odsetek sprawców karanych wielokrotnie —

81% miało co najmniej 4 sprawy sądowe, przy czym karanych 7 lub więcej razy było aż 27%.

6. Obecnie omówimy strukturę przestępczości badanych w całym okresie: od pierwszego skazania do końca 1972 r. Na początku przedstawimy w tablicy 7 kategorie przestępstw popełnionych przez badanych z grup + /0, 0/+ i + /+ ¹⁴, a następnie w tablicy 8 uwidocznimy w szczególności przestępstwa połączone z agresją fizyczną i słowną.

T a b l i c a 7. Kategorie przestępstw popełnianych przez badanych z poszczególnych grup

Kategorie przestępstw	Ogółem		+/0		0/+		+ /+	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
Ogółem	2003	100,0	345	100,0	326	100,0	1332	100,0
Przeciwko mieniu	610	30,5	70	20,2	60	18,3	480	36,0
Przeciwko życiu i zdrowiu	565	28,2	110	31,9	109	33,4	346	26,0
Przeciwko władzom i urzędowi	498	24,9	103	29,9	90	27,8	305	22,9
Inne popełnione w stanie nietrzeźwym	225	11,2	39	11,3	47	14,4	139	10,4
Różne	105	5,2	23	6,7	20	6,1	62	4,7

Dane zawarte w tablicy 7 wskazują na to, że struktura przestępczości badanych karanych tylko przed 1964 r. (+/0) kształtuje się bardzo podobnie jak struktura przestępczości sprawców karanych tylko po 1964 r. (0/+). W obu grupach odsetek przestępstw przeciwko mieniu jest bardzo niewielki i wynosi odpowiednio: 20% i 18%; przestępstwa przeciwko osobie stanowią 32% i 33%, a przestępstwa przeciwko władzom i urzędowi 30% i 28%; inne przestępstwa popełniane zazwyczaj w stanie nietrzeźwym wynoszą 11% i 14%.

Odmienne przedstawia się struktura przestępczości badanych z grupy + /+ . Jeśli sprawców z tej grupy traktować będziemy globalnie, to stwierdza się, że wśród popełnionych przez nich przestępstw aż 36% stanowią przestępstwa przeciwko mieniu, jeśli natomiast uwzględnimy dwie odmienne podgrupy (o których była mowa w II części pracy), to okazuje się, że w jednej z nich, w której dominowali sprawcy przestępstw o charak-

¹⁴ Pomijamy przestępstwa popełnione w 1964 r. przez sprawców z grupy 0/0, gdyż — zgodnie z przyjętym kryterium — czyn ten musiał mieć charakter agresywny. Przestępstwa popełnione w 1964 r. są natomiast uwzględnione w strukturze przestępczości badanych karanych więcej niż 1 raz.

terze chuligańskim, przestępstwa przeciwko mieniu nie przekraczały 15%, a w drugiej, w której przeważali recydywiści popełniający kradzieże, przestępstwa przeciwko mieniu wynosiły aż 75% ogółu popełnianych przez nich przestępstw.

Dane zawarte w tabelicy 8 ujawniają, że wszystkie przestępstwa połączone z agresją fizyczną¹⁵ są liczniejsze w grupach +/0 i 0/+ i wynoszą ponad połowę ogółu popełnianych przestępstw (54% i 52%), a w grupie +/+ stanowią 42%; przestępstwa połączone z agresją słowną kształtują się we wszystkich wyodrębnionych grupach niemal identycznie i wynoszą po ok. 17%.

T a b l i c a 8 . Przeszępstwa połączone z agresją fizyczną i słowną wśród ogółu przestępstw popełnianych przez badanych z poszczególnych grup (dane w %)

Kategorie przestępstw	Grupy badanych					
	+/0		0/+		+/+	
Ogółem	100,0		100,0		100,0	
Połączone z agresją fizyczną:						
ogółem*	53,6	100,0	52,4	100,0	42,0	100,0
na szkodę osób cywilnych		63,8		66,7		71,6
na szkodę funkcjonariuszy MO		36,2		33,3		28,4
Połączone z agresją słowną:						
ogółem	16,8	100,0	16,9	100,0	17,2	100,0
na szkodę osób cywilnych		37,9		40,0		36,2
na szkodę funkcjonariuszy MO		62,1		60,0		63,8
Inne popełniane w stanie nie-trzeźwym	5,5		9,8		5,4	
Przeciwko mieniu**	18,0		16,9		32,0	
Różne	6,1		4,0		3,4	

* Z uwzględnieniem rozboju.

** Z wyłączeniem rozboju.

W charakterystyczny sposób przedstawiają się dane dotyczące osób poszkodowanych. Przeszępstwa połączone z agresją fizyczną dokonywane są bowiem z reguły na szkodę osób cywilnych (odpowiednio w grupach 64%, 67%, 72%), a tylko w ok. 1/3 przypadków na szkodę funkcjonariuszy

¹⁵ Uwzględniono przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu, z art. 133 i 259 k.k.

MO (36%, 33% i 28%). Natomiast w przypadku przestępstw połączonych z agresją słowną osobami poszkodowanymi są znacznie częściej funkcjonariusze MO (ok. 60-64%) niż osoby cywilne (36-40%).

Należy podkreślić, że poważne przestępstwa połączone z agresją fizyczną występują w badanym materiale w niewielkich liczebnościach. Wśród ogółu 2003 przestępstw popełnionych przez badanych z 3 wyodrębnionych grup było bowiem tylko: 3 zabójstwa, 27 bardzo ciężkich i ciężkich uszkodzeń ciała, 28 bójek, 68 rozbojów¹⁶ i 3 zgwałcenia. Ogółem więc przestępstw tych było 129, co stanowi 6,4% wszystkich popełnionych przestępstw¹⁷.

Wśród przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu typowymi przestępstwami połączonymi z agresją fizyczną były przede wszystkim naruszenia nieetykalności cielesnej — 58%, a poza tym lekkie uszkodzenia ciała — 26%. W strukturze przestępstw przeciwko osobie u sprawców z wyodrębnionych kategorii odsetki powyższych przestępstw są zbliżone.

Na zakończenie warto zwrócić uwagę na fakt, iż jeśli uwzględnimy łącznie przestępstwa połączone z agresją fizyczną i słowną oraz inne przestępstwa dokonywane zazwyczaj również w stanie intoksykacji alkoholowej, to stanowią one dominującą kategorię czynów w strukturze przestępczości badanych (wynoszą odpowiednio: 76%, 79% i 65%).

6. W związku z powyższymi ustaleniami istotne wydawało się stwierdzenie, jak licznie w całej badanej zbiorowości reprezentowani są sprawcy, dopuszczający się niejednokrotnie przestępstw związanych z agresją.

Na początku podajemy dane, uwzględniające nie tylko przestępstwa połączone z agresją fizyczną i słowną, ale i inne nieliczne przestępstwa popełniane zazwyczaj pod wpływem alkoholu (z reguły prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwym, znacznie rzadziej uszkodzenia mienia).

Z tablicy 9 wynika przede wszystkim, że spośród ogółu badanych 42% (238) było karanych tylko 1 raz za popełnienie w stanie nietrzeźwym przestępstw połączonych z agresją fizyczną lub słowną, 27% (150) było karanych 2 razy, 17% (94) — 3 razy i 14% (82) — 4 lub więcej razy. Ogółem więc co trzeci badany (31%) był karany co najmniej 3 razy za popełnienie przestępstw tego rodzaju w okresie wynoszącym przeciętnie ok. 17 lat.

¹⁶ Warto zaznaczyć, że z 68 rozbojów dokonanych przez ogół badanych aż 55 popełnili sprawcy z grupy +/+, do której należą recydywiści najbardziej wykołejeni społecznie. Należy przypomnieć, że wśród ogółu przestępstw o charakterze chuligańskim, w odniesieniu do których funkcjonariusze MO wypełniali w 1964 r. kwestionariusze, poważne przestępstwa przeciwko osobie występowały w niewielkich liczebnościach (por. . nrzwnis 2).

¹⁷ Zbliżone odsetki poważnych przestępstw połączonych z agresją fizyczną stwierdzono m.in. w badaniach recydywistów alkoholików. Por. S z e l h a u s : *Wyniki badań recydywistów alkoholików...*, s. 244-245.

Tablica 9. Liczba osób skazanych za przestępstwa o charakterze agresywnym (lub inne popełnione również w stanie nietrzeźwym) a liczba skazań za różne inne przestępstwa

Liczba skazań za przestępstwa o charakterze agresywnym*	Ogółem osób skazanych		Skazani tylko za przestępstwa agresywne		Skazani za różne inne przestępstwa**							
					1 raz		2 razy		3 razy		4 i więcej razy	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
Ogółem	564	100,0	343	60,8	113	20,0	37	6,6	31	5,5	40	7,1
1	238	100,0	171	71,8	41	17,2	10	4,2	10	4,2	6	2,6
2	150	100,0	82	54,7	38	25,3	12	8,0	8	5,3	10	6,7
3	94	100,0	50	53,2	18	19,1	7	7,5	7	7,5	12	12,7
4 i więcej	82	100,0	40	48,8	16	19,5	8	9,7	6	7,3	12	14,7

* Uwzględniono skazania (poza sprawami z okresu nieletniości) z art. 225, 235, 236, 237, 239, 240, 241, 129, 132, 133, 250, 251, 255, 256, 263 dawnego k.k., z art. 23 ustawy przeciwalkoholowej i odpowiadających im przepisów k.k. z 1970 r., jak również inne przestępstwa z ustawy przeciwalkoholowej popełnione w stanie nietrzeźwym.

** Uwzględniono przestępstwa przeciwko mieniu, przestępstwa wojskowe oraz różne inne przestępstwa, których popełnienie nie wiąże się zazwyczaj ze stanem nietrzeźwości.

Porównując skazania za przestępstwa agresywne ze skazaniami za wszystkie pozostałe przestępstwa — wśród których znaczną większość stanowią przestępstwa przeciwko mieniu — stwierdza się, że 61% ogółu badanych było skazanych tylko za popełnienie przestępstw agresywnych, przy czym połowę spośród nich stanowią sprawcy z grupy 0/0 karani w ogóle tylko 1 raz za popełnienie w 1964 r. przestępstw chuligańskich zakwalifikowanych z art. 133, 239, i 237 dawnego k.k.

Biorąc pod uwagę liczbę skazań za przestępstwa agresywne, stwierdza się, że wśród karanych tylko 1 raz za te przestępstwa występuje najwyższy odsetek (72%) takich sprawców, którzy nie mieli spraw sądowych za popełnienie przestępstw innego rodzaju. Natomiast wśród skazanych 2, 3 i 4 lub więcej razy za popełnienie przestępstw agresywnych występuje wyraźnie mniejszy, lecz zbliżony do siebie (45-51%) odsetek takich recydywistów, którzy byli także co najmniej 1 raz skazani za popełnienie przestępstw przeciwko mieniu lub innych przestępstw nie mających charakteru agresywnego (wśród karanych parokrotnie za inne przestępstwa dominują badani z grupy +/+).

Na podkreślenie zasługuje fakt, iż w całym materiale występuje tylko stosunkowo nieliczna grupa badanych, którzy byli parokrotnie karani za przestępstwa agresywne, nie mając spraw o popełnienie innych przestępstw — takich recydywistów karanych 3 razy było 9% (50), karanych zaś 4 lub więcej razy 7,5% (40).

Stwierdza się więc, że parokrotne popełnienie w stanie nietrzeźwym przestępstw o charakterze agresywnym wiąże się zwykle z dokonywaniem również innych przestępstw, najczęściej przeciwko mieniu. Nie należy oczywiście zapominać o tym, że wśród ogółu przestępstw popełnionych przez badanych przestępstwa z agresją fizyczną wynosiły 45%, jeśli uwzględnia się również przestępstwa popełnione w 1964 r., które — zgodnie z przyjętym kryterium — musiały być połączone z agresją fizyczną. Po wyeliminowaniu przestępstw z 1964 r. odsetek przestępstw z agresją fizyczną obniża się do 34.

Istotna jednak jest także kwestia, jak liczna jest populacja osób popełniających niejednokrotnie przestępstwa z agresją fizyczną, albowiem powyżej cytowane odsetki dotyczą czynów, których liczba jest całkowicie różna od liczby sprawców.

W badaniach stwierdzono, że osobników karanych 4 razy za popełnienie przestępstw połączonych z agresją fizyczną było 32, a karanych co najmniej 5 razy było 10. Badani karani za te przestępstwa co najmniej 4 razy stanowią więc wprawdzie 23% wszystkich recydywistów karanych 4 lub więcej razy, ale tylko ok. 8% ogółu badanych sprawców przestępstw chuligańskich.

Badani ci — tylko poza 3 — należą do grupy recydywistów karanych wielokrotnie zarówno przed, jak i po 1964 r., spośród których 90% stanowili tacy badani, którzy mieli sprawy sądowe przed ukończeniem 21 lat. Niemal wszyscy młodociani należący do tej grupy byli karani już w okresie nieletniości.

Okazuje się więc, iż stosunkowo bardzo nieliczna populacja sprawców dokonujących kilkakrotnie przestępstw połączonych z agresją fizyczną składa się niemal wyłącznie z osobników bardzo poważnie nie przystosowanych społecznie od wczesnej młodości; z taką kategorią badanych nie spotykamy się w pozostałych grupach sprawców przestępstw chuligańskich.

Charakterystyczne jest, iż omawiani sprawcy karani co najmniej 4 razy za przestępstwa połączone z agresją fizyczną, karani są z reguły również za popełnienie innych przestępstw — tylko 8 (19%) spośród 42 tych recydywistów było karanych wyłącznie za przestępstwa z agresją fizyczną, natomiast wszyscy pozostali popełniali również inne przestępstwa, przy czym 23 (54%) dokonywało przestępstw przeciwko mieniu, a 11 (26%) — przestępstw połączonych z agresją słowną lub innych przestępstw wiążących się zazwyczaj ze stanem nietrzeźwości.

Zaznaczyć również należy, że zaledwie 5% omawianej kategorii sprawców dokonywało niejednokrotnie przestępstw połączonych z agresją fizyczną wyłącznie na szkodę funkcjonariuszy MO. 26% było karanych za dokonanie takich przestępstw wyłącznie na szkodę osób cywilnych, a 69% miało sprawy sądowe za popełnienie niejednokrotnie przestępstw z agresją fizyczną zarówno na szkodę osób cywilnych, jak i funkcjonariuszy MO¹⁸.

8. Na zakończenie przedstawimy pokrótce wyniki analizy kar orzeczonych wobec badanych w 1964 r. z uwzględnieniem wyodrębnionych grup i w powiązaniu z dalszymi losami sprawców przestępstw chuligańskich.

Analizując najpierw dane dotyczące sprawców, którzy nie byli karani przed 1964 r., stwierdzono, że wobec badanych nie karanych także po 1964 r. (grupa 0/0) orzeczono w 1964 r. znacznie łagodniejsze kary niż wobec takich badanych, którzy po odbyciu tej kary mieli nowe sprawy sądowe (grupa 0/+). W odniesieniu bowiem do pierwszej grupy (0/0) sądy orzekły w 44% skazań karę pozbawienia wolności z zawieszeniem jej wykonania i w 6% skazań — grzywnę. Ogółem więc w połowie skazań zastosowano środki nie polegające na pozbawieniu wolności. Spośród kar bezwzględnego pozbawienia wolności 81% stanowiły kary nie przekraczające 6 miesięcy (w tym połowa nie przekraczała 3 miesięcy),

¹⁸ Rozpatrując sprawy sądowe, które mieli ci recydywiści, stwierdzono, że tylko w 15% przypadków jednym skazaniem objęto przestępstwa agresywne skierowane przeciwko osobom cywilnym i funkcjonariuszom MO. W 60% skazań figurują jako poszkodowani tylko osoby cywilne, a w 25% skazań tylko funkcjonariusze MO.

7% — kary od 7 do 11 miesięcy i 12% — kary od 1 do półtora roku (wyższych kar nie zastosowano).

Natomiast w odniesieniu do drugiej grupy (0/+) tylko w 14% skazań zastosowano środki nie polegające na pozbawieniu wolności, a spośród kar więzienia kary nie przekraczające 6 miesięcy stanowiły tylko 49%, kary w wymiarze od 7 do 11 miesięcy — 21%, zaś kary wynoszące co najmniej 1 rok pozbawienia wolności stanowiły aż blisko $\frac{1}{3}$ (30%) ogółu kar.

Rozpatrując z kolei kary wymierzone w 1964 r. sprawcom uprzednio karanym (grupy +/0 i +/+), stwierdzono, że kary zastosowane wobec sprawców nie karanych po 1964 r. (+/0) były znacznie łagodniejsze niż kary orzeczone wobec recydywistów z grupy +/+ karanych nie tylko przed, ale i po 1964 r. Wobec sprawców z grupy +/0 w 20% skazań orzeczono środki nie polegające na pozbawieniu wolności, a spośród kar więzienia 45% nie przekraczało 6 miesięcy, natomiast 36% stanowiły kary wynoszące co najmniej 1 rok pozbawienia wolności. W grupie +/+ tylko w 3% skazań orzeczono karę pozbawienia wolności z zawieszeniem wykonania. Spośród zaś kar bezwzględego pozbawienia wolności zaledwie w 34% przypadków kary nie przekraczały 6 miesięcy, natomiast aż w 43% wynosiły 1 rok lub powyżej (w tym w 21% przekraczały półtora roku).

Wyniki powyższych badań nie świadczą więc o tym, iż surowsze kary wymierzone w 1964 r. wpłynęły pozytywnie na dalsze losy badanych sprawców przestępstw o charakterze chuligańskim.

IV. STRESZCZENIE WYNIKÓW BADAN

1. Omawiane w niniejszej pracy dane o 564 sprawcach przestępstw z art. 239, 237 i 133 dawnego k.k., ujawnionych na terenie Warszawy w 1964 r. i zakwalifikowanych później przez sąd jako chuligańskie, można uznać za reprezentatywne dla ogółu sprawców (mężczyzn) najczęstszych przestępstw o charakterze chuligańskim popełnionych z użyciem agresji fizycznej wobec osób nie znanych sprawcy w okresie jednego roku (1964 r.) w Warszawie.

W 1964 roku — będącym jednocześnie rokiem rozpoczęcia badań przez Zakład Kryminologii INP PAN — w czasie popełnienia tych przestępstw mediana wieku sprawców wynosiła 26 lat, przy czym sprawców w wieku poniżej 25 lat było tylko 41%.

Wśród sprawców wymienionych powyżej przestępstw tylko 47% nie było uprzednio karanych przez sąd; 21% było karanych 1 raz, 15% — 2 razy, 10% — 3 razy i 7% — 4 lub więcej razy.

Już więc w okresie rozpoczęcia badań wyłoniła się wśród sprawców

przestępstw chuligańskich stosunkowo liczna grupa osobników kilkakrotnie karanych przez sąd.

2. Na podstawie danych, uzyskanych o 564 ujawnionych w 1964 r. sprawcach typowych przestępstw kwalifikowanych jako chuligańskie, można było w świetle 8-letniej katamnezy wyłonić w końcu 1972 r. wśród nich następujące grupy sprawców¹⁹.

Grupę oznaczoną symbolem 0/0, do której zaliczono tych, którzy poza skazaniem jeden raz w 1964 r. za jedno z wymienionych powyżej przestępstw o charakterze chuligańskim nie byli karani ani przedtem, ani potem. Grupa ta obejmuje 30% ogółu wszystkich sprawców; należą do niej osobnicy najstarsi wiekiem — 47% miało już w 1964 r. 30 lub więcej lat, oraz sprawcy o najpóźniejszym początku karalności — sprawę sądową w wieku poniżej 25 lat miało tylko 32% badanych.

Tylko 20% sprawców z tej grupy jeden raz karanych przed 8 laty nadużywało wówczas często alkoholu (dane z MO); badani z tej grupy mieli z reguły dobre opinie w aktach spraw sądowych.

Sprawcy z grupy +/0 i grupy 0/+ wykazują pewne wspólne cechy, mimo iż w grupie +/0 (stanowiącej 18% ogółu sprawców) mieszczą się tacy badani, którzy przed 1964 r. byli karani przez sąd, a później w ciągu 8 lat przestali figurować w rejestrze skazanych i rejestrze więźniów, a grupa 0/+ (licząca 17% ogółu sprawców) obejmuje badanych, którzy nie byli karani przed 1964 r., ale mieli nowe sprawy sądowe w okresie katamnezy.

Zasadniczą cechą wspólną jest systematyczne nadużywanie alkoholu — według danych z MO — przez 65% i 60% sprawców z tych dwóch grup. Zaznaczyć należy, że osobnicy z grupy +/0, mimo iż nie byli karani sądownie w okresie 8 lat po 1964 r., to jednak % spośród nich było zatrzymywanych niejednokrotnie przez milicję w miejscach publicznych w związku ze stanem znacznej intoksykacji alkoholowej.

Początek karalności sądowej u sprawców z grupy +/0, będących w starszym wieku, jest późniejszy niż u sprawców młodszych wiekiem, z grupy 0/+ — w wieku poniżej 25 lat było pierwszy raz skazanych 39% badanych z grupy +/0 i 56% z grupy 0/+.

Jednak rozmiary karalności badanych z tych 2 grup kształtowały się podobnie: w grupie +/0 było karanych przed 1964 r. 57% 1 raz, 28% — 2 razy i 15% — 3 lub więcej razy; w grupie 0/+ było karanych tylko po 1964 r. w ciągu 8 lat: 56% — 1 raz, 35% — 2 razy, 9% — 3 lub więcej razy.

Zarówno więc w grupie +/0, jak i w grupie 0/+ większość sprawców

¹⁹ Przypominamy, że w omawianych tutaj badaniach nie można było zorganizować badań psychologiczno-lekarskich sprawców ani wywiadów środowiskowych w ich domach rodzinnych. Materiał, którym rozporządzano, oparty jest na danych, które uzyskano z kwestionariuszy milicyjnych, rejestru skazanych i rejestru więźniów, akt spraw sądowych itp. danych.

była karana tylko 1 raz (poza sprawą sądową, w związku z którą zostali objęci badaniami), a uwzględniając również skazanie z 1964 r. — 2 razy do końca 1972 r., gdy w wieku powyżej 33 lat było w tych grupach odpowiednio 70% i 45% sprawców.

Struktura przestępczości badanych z omawianych grup (+/0 i 0/+) jest niemal identyczna: wśród ogółu popełnianych przez nich przestępstw przestępstwa przeciwko mieniu nie przekraczają odpowiednio 20% i 18%, przestępstwa z agresją fizyczną 54% i 52%, a przestępstwa z agresją słowną 17% i 17%; na inne przestępstwa związane również z nadużycaniem alkoholu przypada 6% i 10%.

Grupa +/+, stanowiąca aż 34% ogółu badanych sprawców, składa się z osobników karanych zarówno przed, jak i po 1964 r., z reguły poważnie wykołejonych społecznie, o najwcześniejszym początku przestępczości — uwzględniając również sprawy w sądzie dla nieletnich aż 90%; tych sprawców było już karanych sędownie przed ukończeniem 25 lat.

Mimo młodego wieku w 1964 r. (tylko 28% sprawców miało co najmniej 30 lat) karanych 4 lub więcej razy w tej grupie było już wówczas 19%, a po upływie 8 lat karanych 6 razy 18%, 7-8 razy — 15%, a 9 lub więcej razy — 12%. Pozostało więc w tej grupie tylko 19% sprawców karanych ogółem tylko 3 razy.

Spośród młodocianych sprawców z tej grupy aż 90% miało sprawy sądowe w sądzie dla nieletnich.

Już w 1964 r. — gdy 47% spośród sprawców grupy ++ nie miało ukończonych 25 lat — ok. 70% badanych było znanych MO z powodu częstego upijania się.

W grupie ++ zarysowują się jednak wyraźnie 2 różne podgrupy:

— obejmująca 57% recydywistów karanych głównie (33%) lub wyłącznie (24%) za popełnianie przestępstw połączonych z agresją fizyczną i słowną lub innych przestępstw popełnianych również w stanie nietrzeźwym; kradzieże i inne nieliczne przestępstwa przeciwko mieniu nie przekraczają 15% ogółu przestępstw popełnionych przez tych recydywistów;

— obejmująca 36% recydywistów, u których w strukturze przestępczości kradzieże wynosiły ok. 75% ogółu przestępstw, a przestępstwa połączone z agresją nie przekraczały ok. 20%.

3. W całym badanym materiale, wśród ogółu skazanych w 1964 r. • — za naruszenie nietykalności cielesnej, lekkie uszkodzenie ciała i czynne znieważenie funkcjonariusza MO — można było wyodrębnić w końcowym okresie badań następujące grupy sprawców, których mediana wieku w 1972 r. wynosiła ok. 34 lat:

— takich, którzy byli tylko 1 raz karani w 1964 r., było 171 (30%),

— takich, którzy byli tylko 2 razy karani: 1 raz w 1964 r. i 1 raz bądź przed, bądź po 1964 r., było 112 (20%),

- takich, którzy byli karani 3 razy, było 99 (18%),
- takich, którzy byli karani co najmniej 4 razy, było 182 (32%).

Jak widać z powyższych danych, u 30% sprawców przestępstwo o charakterze chuligańskim było zjawiskiem jednorazowym, a u 20% sprawców oprócz skazania w 1964 r. występuje w całym ich dotychczasowym życiu jeszcze tylko jedno skazanie. Wielokrotnie karani recydywiści, stanowiący 32% ogółu badanych, reprezentują specjalną kategorię przestępców, u których wczesne wykolejenie społeczne i systematyczne nadużywanie alkoholu od bardzo młodego wieku kształtują w charakterystyczny sposób ich przestępczość.

4. Rozpatrując rodzaj przestępstw połączonych z agresją fizyczną, popełnionych na szkodę osób cywilnych, których u sprawców z grup +/0, 0/+ i ++ było tylko 28% wśród ogółu przestępstw — stwierdzono, że 58% spośród nich przypada na naruszenie nietykalności, a 26% na lekkie uszkodzenie ciała. Poważne przestępstwa połączone z agresją fizyczną nie przekraczają 11% ogółu przestępstw przeciwko osobie.

Jeśli uwzględnimy poza poważnymi przestępstwami przeciwko osobie również rozboje, to wszystkich poważnych przestępstw połączonych z agresją fizyczną było 6,4% ogółu przestępstw popełnionych przez badanych z grup +/0, 0/+ i ++. Grupa sprawców przestępstw kwalifikowanych jako chuligańskie, karanych kilkakrotnie (co najmniej 4 razy) za przestępstwa połączone z agresją fizyczną jest nieliczna — nie przekracza ona 8% ogółu badanych sprawców przestępstw chuligańskich. Wszyscy ci recydywiści (karanych 4 razy za wymienione przestępstwa było 32, karanych 5 lub więcej razy — 10) rekrutują się spośród recydywistów z grupy +/+, wielokrotnie karanych sądownie za różne przestępstwa.

Omawiana populacja badanych sprawców przestępstw o charakterze chuligańskim — wśród których było tylko 12% recydywistów, u których przestępstwa przeciwko mieniu znacznie przeważały nad innymi przestępstwami — wyróżnia się swoją specyfiką, związaną u znacznej większości spośród nich z systematycznym nadużywaniem alkoholu, kształtującym w specjalny sposób ich przestępczość.

5. W końcu dodać należy, że dokonana analiza orzeczonych w 1964 r. kar w stosunku do sprawców, którzy nie popełniali przestępstw po 1964 r. (0/0), i sprawców, którzy nadal popełniali przestępstwa (0/+), wykazała, iż wobec sprawców z pierwszej grupy zastosowano znacznie łagodniejsze kary niż wobec sprawców z grupy drugiej. Poza tym, biorąc pod uwagę sprawców karanych przed 1964 r., stwierdzono, że wobec karanych także po 1964 r. (++) orzeczono w 1964 r. surowsze kary niż wobec takich sprawców, którzy w okresie katamnezy nie mieli nowych spraw sądowych (+/0).

Powyższe wyniki badań potwierdzają więc ustalenia dokonane w wielu innych badaniach polskich i zagranicznych, zgodnie z którymi do wysokości orzeczonej kary nie można przywiązywać istotnego znaczenia z punktu widzenia prewencji specjalnej.

W stosunku do osób systematycznie alkoholizujących się, a zwłaszcza tych spośród nich, którzy należą do kategorii niejednokrotnie karanych recydywistów o wczesnym początku wykolejenia, zawodzą zwykle sankcje karne.